

ВИХОВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ У СУЧАСНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Д.В. Алфімов

У статті розглядаються особливості сучасного загальноосвітнього навчального закладу з позицій виховання лідерських якостей школярів, основні нормативно-правові документи, на основі яких функціонує сьогодні загальноосвітня школа в Україні.

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Сучасне суспільство потребує виховання успішної людини з розвинутими лідерськими, діловими якостями, підготовленої для самореалізації в сучасному світі, яка адекватно реагуватиме на зміни, що в ньому відбуваються, а також постійно самовдосконалюватиметься.

Безумовно, вирішальну роль у становленні особистості учня відіграє загальноосвітній навчальний заклад. Між дитинством, яке майже повністю належить сім'ї, та юністю, коли більшість людей оволодівають професією та особистісним становленням в соціальному та професійному середовищі, школа стає найважливішим соціальним осередком розвитку та становлення особистості дитини й підлітка. Сучасний український дослідник І. Єрмаков відзначає, що впродовж майже десяти років жодна соціальна інституція не може змагатися зі школою в глибині та силі впливу на життя особистості [1, с. 142].

Отже, у нинішніх умовах потужним стратегічним ресурсом, що може адекватно відповісти на виклики часу, забезпечити якісно новий за змістом й формою рівень підготовки учня й педагога, є освітній процес сучасної загальноосвітньої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор

Особливості розвитку сучасного загальноосвітнього навчального закладу розглядаються в дослідженнях В. Алфімова, І. Беха, І. Єрмакова, А. Кондакова, В. Рубцова тощо. Окремі аспекти виховання лідерських якостей особистості в системі шкільної освіти представлені в роботах Т. Вежевич, І. Пескової, В. Сбітневої, Є. Тихомирової, О. Хмизової, О. Цикаришвілі, В. Ягоднікової та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

Сучасні соціально-економічні перетворення в Україні зумовили зростання інтересу до виховання лідерських якостей особистості. Тому одним із пріоритетних завдань сучасної школи є підготовка лідерів. Школа має бути державно-громадським загальноосвітнім закладом, який організує свою діяльність на виховання лідерських якостей школярів, за змістом і формами роботи відповідає потребам України, її становленню і розвитку як суверенної держави.

Формулювання цілей статті

Метою статті є визначення специфіки сучасної загальноосвітньої школи у вихованні лідерських якостей школярів.

Виклад основного матеріалу

Зміст поняття «школа» пов'язують із початковим семантичним значенням цього слова. Школа (лат. скале) означає стрімкі сходинки, які ведуть догори. Я.А. Коменський писав, що вершини знань досягають не всі, а ті, хто наближаються до неї, досягають цього з труднощами, вони втомлені, запаморочені, постійно спотикаються та падають від того, що метод заплутаний. Безперечно, – писав він, – що по правильно розташованих, неушкоджених, міцних, безпечним сходинках можна кого завгодно провести на будь-яку висоту. Те, до чого учні можуть бути непридатними, підкреслює Бетті Лу Лівер, – це вчитися так, як визначено конкретною програмою, підручником або вчителем.

Не ставлячи під сумнів значення знань у становленні особистості дитини, можна стверджувати, що якість знань, цінність ідей, думок і діяльності людини, які виникають на базі знань, визначаються не тільки цінністю самих знань, а й їхньою духовною насиченістю, тобто особистісним ставленням людини до знань, розвитком певних її якостей, компетенцій тощо.

Сьогодні загальноосвітня школа в Україні функціонує на основі Конституції України, Законів України «Про освіту» і «Про загальну середню освіту», низки інших законодавчих документів і підзаконних актів [3-6, 8]. Всі вони створюють основу для ефективного виконання завдань, що стоять перед загальною середньою освітою і зумовлюють її інноваційний характер, спрямованість на профільне навчання, творчий розвиток особистості тощо.

В Законі України «Про освіту» зазначено, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями» [4]. Основним видом середніх навчальних закладів є середня загальноосвітня школа трьох ступенів: перший – початкова школа, що забезпечує початкову загальну освіту, другий – основна школа, що забезпечує базову загальну середню освіту, третій – старша школа, що забезпечує повну загальну середню освіту [4].

Закон України «Про загальну середню освіту» визначає, що загальна середня освіта – цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності. Загальна середня освіта є обов'язковою основною складовою безперервної освіти.

Загальна середня освіта спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави [3].

У статті 8 Закону України «Про загальну середню освіту» зазначено, що загальноосвітній навчальний заклад – навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права громадян на загальну середню освіту [3].

Сучасні загальноосвітні навчальні заклади можуть створювати у своєму складі класи (групи) з вечірньою (заочною), дистанційною формою навчання, класи (групи) з поглибленим вивченням окремих предметів, спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами (Абзац перший частини третьої статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2442-VI від 06.07.2010) [2].

Термін навчання для здобуття повної загальної середньої освіти у загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступенів становить 11 років: (Абзац перший частини першої статті 12 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2442-VI від 06.07.2010):

- у загальноосвітніх навчальних закладах I ступеня – 4 роки;
- у загальноосвітніх навчальних закладах II ступеня – 5 років;
- у загальноосвітніх навчальних закладах III ступеня – 2 роки

(Абзац четвертий частини першої статті 12 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2442-VI від 06.07.2010) [2].

У статті 17 Закону України «Про загальну середню освіту» зазначається, що виховання учнів (вихованців) у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється в процесі урочної, позаурочної та позашкільної роботи з ними. Цілі виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах визначаються на основі принципів, закладених у Конституції України, законах та інших нормативно-правових актах України.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті є державним документом, який визначає стратегію і основні напрями її розвитку у XXI столітті [8]. Головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формувати покоління, здатні навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства.

Система освіти має забезпечувати:

- формування особистості, професіонала-патріота України, який усвідомлює свою приналежність до сучасної європейської

цивілізації, чітко орієнтується в сучасних реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлений до життя і праці у ХХІ столітті;

- виховання людини демократичного світогляду і культури, яка дотримується прав і свобод особистості, з повагою ставиться до традицій народів і культур світу, національного, релігійного, мовного вибору особистості, виховання культури світу і міжособистісних відносин;

- формування у дітей і молоді цілісної наукової картини світу і сучасного світогляду, здібностей і навичок самостійного наукового пізнання;

- розвиток у дітей і молоді творчих здібностей, підтримку обдарованих дітей і молоді, формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості;

- формування трудової і моральної життєтворчої мотивації, активної громадянської та професійної позицій; навчання основним принципам побудови професійної кар'єри і навичкам поведінки у сім'ї, колективі й суспільстві, системі соціальних відносин і, особливо, на ринку праці;

- підготовку людей високої освіченості й культури, кваліфікованих спеціалістів, здатних до творчої праці, професійного розвитку, мобільності в освоєнні та впровадженні новітніх наукомістких та інформаційних технологій;

- екологічне, етичне та естетичне виховання й формування високої гуманістичної культури особистості, здатності протидіяти проявам бездуховності.

- організацію навчально-виховного процесу з урахуванням сучасних досягнень науки, педагогічної теорії, соціальної практики, техніки і технології; наступність рівнів освіти і неперервність навчання; створення та впровадження інформаційних технологій навчання.

Зауважимо, що сьогодні українському суспільству потрібна школа, що:

- стає прообразом вільного демократичного суспільства, втілює в собі його основні риси й забезпечує вироблення в учнів системи цінностей громадянського суспільства, звички й навички жити в умовах вільної самоврядної громади, що у своїй сукупності впливає

на поведінку учнів за межами школи й сприяє вкоріненню демократичного укладу в житті співтовариства;

- забезпечує єдність освіти й життя учнів, включення їх у соціальні практики, суспільно-корисну діяльність, використання ресурсів співтовариства для підвищення ефективності роботи школи, а ресурсів школи для розвитку й консолідації співтовариства;

- перетворює соціальну спрямованість освіти в активну силу демократичних реформ, а взаємодія органів влади, бізнесу, співтовариства й т.п. – у рушійну силу розвитку школи як соціально-освітнього інституту відкритого типу.

Велике значення школі як найважливішому інструменту демократичного реформування суспільства приділяв американський філософ, соціолог, психолог і педагог Д. Дьюї. Д. Дьюї був переконаний, що школа – це «перший, першорядний і найбільш продуманий канал, за допомогою якого ті цінності, які важливі якій-небудь суспільній групі, і ті цілі, які вона прагне здійснити, поширюються й стають доступними думки, огляду, судженню й вибору індивідуума». Для нього «перше завдання народної школи – навчити дитину жити в гуртожитку, де вона починає усвідомлювати саму себе, розуміти свої зобов'язання стосовно цього гуртожитку й пристосовуватися до загального життя. Лише коли вона досягне успіху щодо цього, вона зможе культивувати чисто інтелектуальні запиту свого я» [7].

Д. Дьюї пропонував перетворити кожен зі «шкіл у зародок громадського життя, створити в ній активну роботу, що відбивала б життя більш широкого суспільства й була б просякнута наскрізь духом мистецтва, історії й науки. Коли школа виховає й виробить з кожної дитини нашого суспільства члена подібної маленької громади, просочить її духом служіння суспільству й постачить її засобами для творчої самодіяльності, тоді ми будемо мати найтвердішу й найкращу гарантію в тому, що й широке суспільство стане гідним, більш приємним і більш гармонійним» [7].

Сучасна школа – школа лідерів, що освічує дітей через включення в продуктивну трудову діяльність, що стимулює їхнє знайомство з досягненнями науки й техніки, освоєння ними досягнень людської культури, привчає до ефективного співробітництва, розвиває самодисципліну, вчить приймати самостійні відповідальні рішення,

забезпечує органічну єдність шкільного виховання й навчання із найширшими соціалізуючими процесами, а освіту з повсякденним життям дітей.

Серед безлічі завдань, що стоять перед всіма трьома ступенями сучасної загальноосвітньої школи, – є виховання у школярів лідерських якостей. Це завдання характеризує прагнення сучасної освіти України до інтеграції у світове і європейське співтовариство, виховання особистості, яка вміє не тільки очолити групи людей задля корисних суспільних цілей, але й за для власного самовдосконалення. Тобто лідер не тільки для інших, але й для себе. Лідерська самореалізація – важливий аспект функціонування творчої особистості. Творцю мало створити творчий продукт – треба ще його вміти презентувати і навіть досягти його впровадження.

Слід підкреслити, що загальноосвітня школа завжди намагалася виховувати лідерські якості школярів, створюючи для цього різноманітні умови. Численні суспільно корисні справи, органи учнівського самоврядування, система громадських доручень в школі і за її межами тощо – все це поле для самовираження особистості.

Ще за радянських часів різноманітні програми виховання учнів, діяльність піонерської, комсомольської організації були спрямовані на розкриття лідерського потенціалу особистості, формування у кожного учня таких якостей, які відповідали б вимогам того часу.

Сьогодні українська школа орієнтується на вимоги демократичного суспільства, де філософія і методологія освіти виконують важливу роль у справі формування свідомості молодого покоління. Та для різнобічного і гармонійного розвитку зростаючої особистості необхідно, щоб освітній процес будувався не тільки на науковому осмисленні дійсності, а й на духовних, моральних і культурних цінностях українського народу і всього людства.

В сучасній програмі «Основні орієнтири виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів України» [9] зазначається, що головною тенденцією виховання стає формування системи ціннісного ставлення особистості до соціального і природного довкілля та самої себе. Набирає сили тенденція гармонійного поєднання інтересів учасників виховного процесу: вихованця, котрий прагне до вільного саморозвитку і збереження своєї індивідуальності; суспільства,

зусилля якого спрямовуються на моральний саморозвиток особистості; держави, зацікавленої у тому, щоб діти зростали громадянами-патріотами, здатними забезпечити країні гідне місце у цивілізованому світі.

Сучасному вихованню має бути повною мірою властива випереджаюча роль у демократичному процесі державотворення, воно має стати засобом відродження національної культури, зупинення соціальної деградації, стимулом пробудження високих моральних якостей – совісті, патріотизму, людяності, почуття громадянської і власної гідності, творчої ініціативи тощо; засобом самоорганізації, особистісної відповідальності дітей та молоді; запорукою громадянського миру і злагоди в суспільстві.

Нині значно розвинулись громадянські цінності виховання, освітні заклади стали відкритими для батьків, громадських організацій. Розширюється кількість суб'єктів виховного впливу, узгоджуються їхні дії. Успішно здійснюються всеукраїнські заходи й акції з активізації моральної позиції дітей та учнівської молоді.

Стан духовної культури і моралі суспільства як у світі, так і в Україні викликає занепокоєння. Корозія усталених духовних цінностей є наслідком прагматизації життя, пропаганди насилля, нехтування правових, моральних, соціальних норм і за своїми масштабами становить глобальну соціальну проблему.

Відсутність у частини молоді навичок конструктивного спілкування, нерозвиненість якостей, загальних принципів розуміння сутності найпростіших соціальних процесів і явищ призводить до конфліктів, стресових ситуацій, неадекватної соціальної поведінки. Як наслідок, – «втеча молоді від реальної дійсності» в алкоголізм, наркоманію, віртуальне комп'ютерне середовище.

Метою виховання, як зазначає І. Бех, є формування морально-духовної життєво компетентної особистості, яка успішно самореалізується в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал [9]. Виховна мета є спільною для всіх ланок системи виховання та є критерієм ефективності виховного процесу.

Сьогодні сучасна загальноосвітня школа має орієнтуватися на таку соціальну конвенціональну норму, яка виступає своєрідним суспільним договором між особистістю, сім'єю, суспільством і державою. Можна говорити, що це новий тип відносин між

основними суб'єктами, які диктують вимоги до системи освіти і який дозволяє найбільш повно реалізувати права людини і громадянина. Цей тип відносин заснований на принципі взаємної згоди особистості, сім'ї, суспільства і держави у формуванні і реалізації політики у сфері освіти, їхньої солідарної відповідальності за результати освіти.

Провідна роль в організації постійного соціального діалогу, координації дій різноманітних суб'єктів виховання належить школі. Це вимагає у педагогів наявності фундаментальних соціально-гуманітарних знань, сформованості громадянської позиції і ціннісного ставлення до професії, володіння психолого-педагогічними і соціально-педагогічними компетенціями на достатньо високому рівні.

Українська школа, приймаючи у якості найважливішого стратегічного завдання освіти розвиток людського капіталу держави, намагається передбачити, яким суспільство має бачити свого випускника. Аналіз державних документів у галузі освіти України, вивчення моделей випускника сучасної загальноосвітньої школи дозволяє окреслити такий портрет її випускника:

- такий, що любить Україну, поважає український народ, його культуру і духовні цінності;
- сприймає традиційні цінності українського громадянського суспільства, людства, сім'ї, відповідальний за долю України;
- творча особистість, мотивована на освіту і самоосвіту на протязі всього життя;
- має науковий світогляд, володіє основами наукових методів пізнання світу;
- здатний здійснювати дослідницьку проєкту та інформаційну діяльність;
- усвідомлює себе особистістю, соціально активним, таким, що поважає закон і правопорядок, виконує свої обов'язки перед сім'єю, суспільством, державою, Батьківщиною, людством;
- поважає інших людей, вміючи вести конструктивний діалог;
- виконує і пропагує правила здорового і безпечного образу життя;
- готовий до усвідомленого вибору професії, розуміє її моральні основи;
- готовий до взаємодії з іншими людьми заради досягнення загальних, в тому числі, загально-значимих результатів.

Цей портрет має доповнитися такими якостями, які характеризують його як лідера. А саме:

- відповідальний, вимогливий до себе, до людей, у виконанні справи;
- чесний перед собою і людьми;
- самостійний у виконанні дорученої справи;
- може співчувати і співпереживати (емпатія);
- здатний активно впливати на інших;
- уміє спілкуватися та уважно слухати співрозмовника, комунікативний;
- організований в будь-яких сферах життєдіяльності;
- уміє показати особистий приклад у поведінці і діяльності;
- упевнений в собі;
- знається у виконанні доручених справ;
- уміє управляти собою, володіє емоціями;
- готовий приймати відповідальні рішення.

Незважаючи на контурний характер такого портрету, а зрозуміло одне, що він дозволяє посилити головне завдання освіти – творення особистості, яка має бути наділена всіма переліченими якостями, бути здатною до неперервного особистісно-професійного самовдосконалення, мати рефлексивний досвід.

Для виконання такого завдання загальноосвітньої школи, як виховання лідерських якостей школярів, необхідна інтегрована навчальна і позанавчальна діяльність дітей, що вимагає консолідованих зусиль багатьох соціальних суб'єктів: школи, сім'ї, позашкільних закладів, громадських об'єднань, включаючи і дитячо-юнацькі рухи і організації. Але провідна, змістовно визначальна роль у цій консолідації належить педагогічному колективу загальноосвітньої школи. Школа має перейти від виховної роботи, побудованої на проведенні окремих заходів, які часто-густо не пов'язані між собою із змістом діяльності дитини у школі, сім'ї, груп ровесників, в суспільстві, у його соціальному та інформаційному оточенні, до системного духовно-морального розвитку і виховання учнів.

Висновки й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку

Отже, виховання лідерських якостей особистості у загальноосвітній школі – це окремий напрям роботи, не тільки організація роботи органів учнівського самоврядування або інших угруповань дітей і молоді, це системна повсякденна, багаторічна, на протязі всього перебування учня в школі, робота педагогічного колективу. Подальше дослідження передбачається в обґрунтуванні технології виховання лідерських якостей школярів в сучасній загальноосвітній школі.

Література

1. Єрмаков І.Г. Життєвий проект особистості: від теорії до практики / І.Г. Єрмаков, Д.О. Пузіков. – К.: Освіта України, 2007. – 212 с.
2. Закон України «Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу // Освіта України. – 2010. – № 55. – 23 липня.
3. Закон України «Про загальну середню освіту» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1999. – № 28.
4. Закон України «Про освіту». – К., 1996.
5. Конституція України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1996. – № 30.
6. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформаційний збірник МОН України. – 2003. – № 24.
7. Корнетов Г. Феномен демократической педагогики / Г.Б. Корнетов // Школьные технологии. – 2010. – № 1. – С. 52-61.
8. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – № 33. – 23 квітня.
9. Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. Програма / за заг. ред. І.Д. Бега // Практика управління закладом освіти. – 2008. – № 2-5. – С. 7-26.

В статье рассматриваются особенности современного общеобразовательного учебного заведения с позиций воспитания лидерских качеств школьников, основные нормативно-правовые документы, на основе которых функционирует сегодня общеобразовательная школа в Украине.

The article gives characteristics to the features of modern comprehensive educational establishment from positions of education of leadership qualities of schoolchildren, basic normative legal documents on the basis of which comprehensive school functions today in Ukraine.

Алфімов Д.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри управління освітою Донецького національного університету, директор Донецького бізнес-ліцею (м. Донецьк)